

Nt 11

ОБ 1 Ш

2

ББК 84К,аз7 44
К 28

Редакторлары
Д. Амангельдиева
Н. Жушбаев

К 28 Екі томдық, тацдамалы шығармалар.— Алматы:
Жазушы, 1989

Т. 2: Повестер мен эдпмеләр.— 408 бет., суретті.

Білі томға бунп кушм тыныс-тарцлпш суреттеген «Автомобиль», «Бэй-геторы» поесгері және «Есболжй», «Керек адам», «Мине, перемет» сиякты энпма-аері топтастырылып отыр.

К 4702250201 — 112 44— 89
402(051— 89

ББК84 К,аз7— 44

ISBN 5-605-00289-9 (Т. 2)
ISBN 5-605-00444-1

(Б) «Жазушы» баспасы, 1989

АВТОМОБИЛЬ

Сен ығи шалғай цырларға, алые сапарларға аттанушы ец. Сондай vip айлап-жылдап жүрети! уза речетен эл/ оралмай ойғапыц.

Сен 6i3d'i ауылда бурын-соцды ешим ата коЫп ете оймаған жаца внерге Сірітіі бон бет бурғандардьщ бірі ediff. К,уландар жұртыулн цуба түзге талай-талай соны соц паяты в3Ц салдыц. Талайларды алые жолОарға, сат сапарлар га в3Ц аттандырдыц. Меііі элі кунге улығат шеруден алдырмай іхесгіріп келе жат^ан осы сапарыма ар^амнан ағып, аттапдырып салған оеііf сdір Сол сапар ацым, дос ^арызым втелген жжк,, енді отелмекші де емес .

Сенц атыц Кобылан еОі О баста Кобыландыдац батыр болын йен цойылғап шығар. Сенц он бойыцда. шынында да батырларға пән молдыц, ерл'к бар еді Сол дархан молдығыц мен кецд'иЦнен де беіб/т заманда бенуар опат болдыц. Ац п'тек боранда бала кезден бауыр басцан рулц ғана басыцды сүйеді

8&nt;dі епОі ыцйғып кормес, чуша^таспас мәцe'ЛК ғайыпца цймайтын в3 коц.пме жубаныш болын деп жазылған в3ц мен аріпгес достарыцныц сонау а% желен, шацтары туралы осынау шагн хинаяны аяулы ага, дос. Кобылап, шофбер Кобылан Зоранов, саган бағыштадым.

Это как выпущенный бег, знающий свой путь...

Ригведа, Гимн Варуне

Мы жавем впервые...

Юрий Олеша.

I

Ортаљж тупл' керш' койшы ауылдардын езде ар-тык аяк бастырмайтын Кексур Елемесй сол куш кандай тулен турткенше Жакан кепке депш ТусіНе алмай койды

Ертецпсш жылкыны пољып кайтайын деп ат ертеп жатыр едк Туйе жун шекпенш желен жамылып уйден Елемес пьга келгеш Жаяу жүрсе эдет! — алгы ай тесек

тартып, аурудан жара турган кШдей ез аягын 03i кетере алмай uibh/h де калады. Езуште со уйреншкД кул Кiсi. Алгашында эрдайым уял жьмынып журетш осы бiр биязы мшез аккуба Кiсiнi журттыц неге Кексур Елемес атап кеткешне катты тацгалатын. Кейin б\д\ — ол экесз элп отырсын мейж кабагын бiр шыппай, жьмынып тура бередi екен. Тан атпай жатып iзш куа, iнесе шыгуы тшТi де тейп емес.

Касына кеп, буралып кеткен таралгысын тузеттк Ша ра коз шабдар айгырдын делдиген танауынан сескенгендей, аягыныц ушынан басып, аргы капталына егги.

— Дукенге согып кайткым келг жур деп не ен осы?

— Ио, шалбарым тозып...

— Ендеше, бупн Шайхатка ТенбткекД апарып бер.

Жаканныц кезi адырайып кеттк Мундай сылтау табылганда тап берiп койып турып, бiр апта бойы карасын корсетпей коятын бас жыкышыныц бунысы калы.. Калжыцдап турганнан сау ма?! Жок, жьмыган куш жауап тосып, аузына карайды.

Жакан жауабым мше дегендей жалма-жан узенпге жармасты.

— Жэ, капылма. Эуел! шанынды iпiп ал

Елемес иыгындагы шекпенiшц enipih oip тартып, уйге беттедк Сонынан Жакан да ердк

Торгышныц калампыр араластырып демдейтш iici буркыраган курен буйра шайына кунде кана коймаушы едк бу жолы кутылганша асыяп отыр. Елемес элп созшен айнып калмай турганда бул мацайдан карасын епiр.МеК.

Дастаркан жиналганын кутпей атына мтдь Yrtipre Косылмайтын MиHиCKер аттар ауылдын пек тусында ажырыкты ойда жататын. Тецбкткек бiр шетте жалгыз жайылып жур екен. Кдшкактаган жок. Аркасына терлж салганда да кезш ашып-жумыш тырп етпей тура бердк

Жарыктык жылкы деп, мше, Тенбшкекi айт. Ертокымын алганда жабы курсак сныксыз кержгенмен, басына жуген тшЫ мун — кулырып кетедк узенпге аягыц Ыккенше тызактап зорга турады. Тулпар аруагы устагандай кулагын кайшылап, жалы кудiрепш шыга келедi

Эп, бэрекелдк.. Ерге конып улгергенше, еак пен тердей жерге бiр-ак ыткыганы.

Шайхат баскарма да осынысына бола жаксы кврмейдi дейсц бе...

— Ауданга бюрога барданда кепседен журттың ер соңынан пыдсам да, кермеден бэршен бурын аттанамын. Б]здц Тедбйткек жалды жайып тастап, мойынды созып жіберш, тайпалгып тартып бергенде, басда аттар шортанның дасындагы шабадтай боп далады, тэш-рі!— деп мадтанып отырданын б!р-еді жерде еспгеш бар...

ИПркш, баскармалар... Жанпың бабын бдгсмөсейш! Тецблжедде мшген Кісі дайышпен жузт деле жатдандай еден гой. Жап-жагы шалдар долге айналып шалдып доя бергенің дарасайшы. Козшңц алдында шыр дебе лек айналып, дудырап бара жатдан нэрселердц не екенш, дәпелімде, ангара алар да емесш. Дунненш бэ-рі тенселш, тербелш, билеп женелеш.

Бэсе... Шайхат басдарманың ығи ладылдай кул, ацдылдай сейлейтіні бар едьау. Мынандай ат мшген адам ЮНЦ болмаганда kim кендді болды. Қдраптан дарап-ад деудеде оір желж бітеді еден. Салад уйдц дастарданындай сатпадтанып жататын жуган дала.

Тенбйтдектц тадымы дыва дыз твдкен кестедей дул-пырып сала бершгд

Осы журт та дызыд дой. Шайхатты пан дейдд тэкап-пар дейдд Тускен уйдц кврпе-Тесегі мен дастарданына дарап, даралай тыжырынатын кІршиз дейдд Элі кунге дырмызыдай дубылып, ажары тая доймаган жайнад дез Торпянды айттыра барып отырып, жел жадымнан ала-па дагып, уст.ме пан Тнгі3лі деп безш кетшл дейді. Тецбшдвктей атда мшген Кісіге бопса журер ме! Адам тугілі далиып жатдан даланын озше квзц жендеп тус-пей, шЫрешп деле жатданың мынау...

Басдарма мадтаулы атына озшен басда еншмд] жо-латпайтын. Тек Кексур Елемес дана анда-санда квл-денен кезге керсетпей дайын-журтына Тенбйткекпен барып дайтатын. Сол екеушен басда ехі аядтыда бул жануарда тадымы тип отырған Жаданның езд Шайхат, tips, Шайхат. Анау-мынау Кісіге басдармалың дайда! Коксур Елемес те тап жерде дала дояр неме емес. Та-лай двздш сугын сарыддан Торгын суду адыр айналып соҒап буйырды. Осы ауылда дызылды-жасылды куйл! уй ле соньдд Не де болса, Тецбйшкекке тегш хісі тадым салмайды. Соған дараганда, Шайхат пен Елемест! осын-ша дарың дылған долы ашың дудай Жаданды да тап дур аладан тастар дейсц бе?

ИПркш, Тецбйшкек! Басыбайлы буйырса дой. Онда анау Шайхатда удсап бу да атына келецдетш ад жабу

жабар едь Почта бастыд Нуркенге удсап, басына да-
дырайган ад картуз, устше шадьрайган ад китель, ад
шалбар киер едд Сут бетше даймад боп шекелей да-
рап журер едд Тек дызы сулу уйлрге тана тусер едд
Қад терде курилдек дус мамыдтыц устше шалдасы-
нан Тусип, уыд санап жатар едд Аузында ад дуйрыд па
пирос, дольнда келдей газет, амандыд-саулыд сураган
адамга ершиц ушымен гана жауап берер едд

— ...Понимаешь...

— ...Тойк...

— ...Слушай...

Алда-жалда сезше тусибеген мидула біреу дез боп
жатса:

— Ту, шорту!— деп шоршып кетер едд

Сейткен сайын журт айран-асыр далар едд

— Пэлд мынау ду жетімек орган долдай азамат боп-
ты гой. Тфэ, тфэ, тш аузымыз таска!— дер еді біреулерд

— Пэтшу, мына жаманнын жанына торсыд байлат-
пай тулауын-ай!— дер еді екшигшерд

Алдыңғылары экеден согыста айырылып, пешеден
жастай далып, аты келді жамагайынның дольндагы же-
тіге жаны апштындар. КефтiНгiаерi кешеп жалпад бет,
жалан бут неменц ат МiНiгi, ел датарына досылданын ко
ре алмайтындар. Кере алмаса, кездерше терккен шык-
сын. Оларда болв айылын жияр Жадан жод.

Сонда Жадан бул ауылда юмниц ушне жш тусер
едд Эрине, Кексур Елеместжше. Эйткеш, бул ауылга
Жамалдан асдан дыз біТiп пе! Мандайы дандай жап-жа-
зыд. Қашан керсен де дабад пыппайды. Момадан мой-
ыл кезі ылги бір жып-жылы нур шашып жзудірей ка-
рап турганы. Қыр мурны, денгелек жузд булгиган етт!
ерНi бар-барі Торгыннан аумадан. БФектей-бшектей кос
бурымы екшесше тиедд Еш бет! бал-бул жанып шай ду-
йып отырганын кергенде, ішше дып-дызыл шодтын калан
Тусип кеткенш езц де бФмей далсын-

Кейшп кезде осы ауылдың шаш дойган азаматтары-
ның аттары ылди аягына жем тусюш бопты. Келж ауык-
тырайыц деп едк деп сыдсыш жетт кеп тургандары
вкФ боп соФbin дона жатып кететш кек нектер де шай-
кейлек, шоқкайма етк, зерлi квюрекше КНip, буралып
Кipin, буралып шыгыш журген сулу бойжетденге зуке-
лер| салбыраган жуан мойындарын зорга бурып дара-
гыштай бередд Жадан оларга iштеН кулш отырады.
Сабаздардың суҒа данбайтын жаман жабыныңц буйірін-
дей шепбірек атып кеткен дарындарына не болв алмай

журш, дәмелерш кермейсц бе! Ал элп Нуркен келгенде де неге екеш белпепз, шокка тускен кен шокайдай кырысады да калады. Жаканды коргенде, ол да сейтедж Соньн-ак аты жауыргыш. Соньц-ак. аты зорьккыш. Кызы бар ауылга тип салактап, кунде шауып барып туратын есіріКке ат шыдай ма! КісіwсіНін, Шайхат шыгын, екьчдер шыгатын шаршы торге шалкасынан тусш шалжиыш жатады да кояды. Аузында ак куйрык папирос, колында колдей газет. Кісіге КОЗі туспейдж Тек есжтен Жамал пргенде гана кайын атасы Кіріп келе жаткандай басын жулып ац, кулімдеп коя береді Эншейшде ешммге езу тартпайтын Жамал да оган тісіы акситып жымия карайды. Сосын Нуркен К'МЦ! кезше икпн! Жаканмен сойлескенде ыщыранып, Кергін б!теді. Ехі сезшц оірі: «понимаешь», еісі с0зінін бірі «знаешь». Дуниедеп бар кереметгі оір ОЗі оі.іп, бір ОЗі Тусініп койгандай.

— Шорту, сеніп осы жасын нешеде?— дегеш бфде жулып алгандай гыл.

Жакан жауап бердж Віраіс онда муны неге сураганына мөн берген жок еді. Оган кейш элп «отелил» втемаганбеттц баласымен сойлескенде барып тусшдж

Коксур Елместц үіі Кірсе шыккысыз. Керегенц бэршде масаты шлем. Корпе-жастыктардыц тысы тугел атлас. Кербез Торгын желі басына пайы кейлек кит барып бис сауады. Опыц бөрі sagi «отелил» Отемаганбетц аркасы. Соган карап, Жакан оуепі асыл мата, кымбат жийаздарды орысша «отел» дейді екен деп ойлаушы едь Сейтсе, Тоітір алгыр, кайдагы оір курым кпз, суйек-саяк, кылкыбырдыц аты боп шыкты?

втемаганбет арбасын салдыратып келеді де, журтка айна, тарак, 'тебен ине улесйрш, кул басында шашылып жаткан кокыр-сокырды тау-тау кып тиеп зкетедк Ауданга баратын кара жолдан эдекайда буру отыратын жалгыз уй жылжышы ауылдан отел жинап канша карык болатынын Кім бшшц, зйтеуір келген сайын ершбей-жалыкпай бір согып кетедк

Ол кун! Коксур Елемес еКеуі колдей дастарканды тац атканша жинатпай кызара бертш отырғандары. Майы шылыган кызыл куырдакты касык-касык асап, карк-карк кулетш втемаганбет те, езуш сэл жиырып, ун-тунсгз бас изей беретш Елемес. Ортадагы кок ала шыныныц сауабын втемаганбет (Sip ОЗі алады. Елемес тентек су, темещ, карта жагына супы. Осіресе ботелжепі корсе, борю Теріс айналып кетедк Ана бір жылдары

гiH

Жалгыз келг, жалгыз iiiiп, жалгыз сейлөп «жел тарагыш» кететш втемаганбет кейшп бiр жолы жнлг бон калган баласын ерТiп келдк «Журттыц iujiНе кшмшец Кiрiп-шыга беремiз»,— деп мактанатын су жукпас втемаганбеттц баласы Оразмаганбет эцгуджтеу кершдк Журщ-турысы тугш сейлеген сезшц в3i келi туйгендей дунк-дуцк етедк

OKесiнен темен жайгаскан дурдiк ерiп кара ж!iг дастаркан жайылар-жайылмаста келсаптай-келсаптай ехi борбайды шай куйып отырган бойжеткеннц ту сыртынан босагага карай созып тастап, колгыгындагы кус жастыкты огуi бардай умаждап, кисая кеткенк Оpi аунакшыцы, берi аунакшыцы, дастаркан жиылар-жиылмаста елден бурын атып турды. Есжке карай кетш бара жаткан буны иыгынан туртк

Еiсеуi ауылдыц желжесшдеп жулгеге беттеп келедк
— Мына жыкышы туганыц ба?

— Жок.

— Сонда шмiц?

— Экемнц еюл баласы.

— вкш баласы?

КеHсiрiгi жарылып кетердей ерескелдеу оскырынып койды.

— в3 эке-шешец бар ма?

— Жок.

Бул жолы элшцей оскырынбады.

— К,алый, кызын айттырушылар кеп пе?

Жакан ацтарылып оныц бетше карады. Ол кыгы кып-кызыл бiТiК кезiн жыртып ашып, буныц бетше сыгырайды.

— К,ырындайтындар ше?

Жакан ундемедй

— Тусшбей турганнан саусыц ба?— дед! Оразмаганбет.

— Тунде ушне туйе боп суйкешш, тегуеси сыртка атып шыкканда, жыш берiп кыз койнына Кiрiп кететш жылмачтестерд! айгам.

Жакан сол иыгын бiр булж еткшп терк айналды. Оразмаганбет ТiсiH акситты.

— Ал, ез жасыц каншада.

— Он сепзден он тогызга карап турмын.

— Смотри!

К,онак жшшттц жундес кабагы ТiКiрeгнн Кергi.

ганбеттиц оган риза болганы, жок озше риза болганы белгаз, кеңк-кеңк кулш, анадай жердеп жалгыз туп шиге барып, іеріс карап талгайып турды. Бір уақытта осы ауылдаты жарапазаншы Жанак шалдың кара есегіне уксап, беліп канкайтып, оіреніп, алжЫп-алжшщ алды.

Кайтып келе жатып, буның бетоне кайта-кайта карап Копыц, ыржаландап берді Жакан элі энімеге сонда барып тусщк Біразта дешіп Жамалды керсе, бей ду кызарып кететщ! пығарды.

Сейтсе, сипаншак Нуркен де, эумесер Оразматанбет те Жамалды будан кызтанады екен.

Эуелі кезде Жакан бул энімеге жыларман боп киналды. Артынан караптан-карап кулейн болды, Бурынғыдай емес, жылкы карап кайтып келе жатканда уй алдында кейлеп колбецдеп пай кұшып журген Жамалды кертенде неге екеш белісэз мацайы бір гүрлі булдырап журе бередь..

Жаканның кез алдына усті-басына пыгырадай ак Кііп. Тецбьткекке мІНіп келденендеп журген 93і келді. Онда, шіркін... Тертый шашбауы сылдырап, сықырлауык есікті 03і ашып карсы алар едіау, Кексур Елемес аузына карап, кай жагынан пыгып каламыз деп, кас-кабатын багып отырар еді Тіпгі ей кулагы еірефіп ірген-шыкканта суык коимен ата карап жататын жалбыр кулак сур мойнак дебет екеш аягына оратылып, куйрыгын бултандатып жэреукелент бакпас па еді

бэрш айт та, б:рш айт, пай куйып отырған Жамалдын Нуркенге каратандатысындай, пыны аякты беріп жатып кезшщ астымен байкалар-байкалмас кып бір жымыганын айтсащшы. Эй, б'фак, ейіп елг-еіпш, сэры майдай сылжып отырған сулу кыз ерні типк-типк, бей жалак-жалак, жартак кулак Жаканды кайтушы еді Нуркен интернаттыщ катырлак кара нанының аркасында аудан орталыгындаты орта мектені тауысты. Жотары калаларта барып окута, кысы-жазы аурудан шыкдайтын жалгыз шешесіп тастай алмай, ауыларалык почта белім-тесіне бастык боп калды.

Елемес айтады — бул ауылдаты ец бипмд! адам сол Нуркен. Хатшысының жазып берген кагазына айдак-сайдак ай шанбак салып, былш етюзш мор басып берейн ауыл совет бастыгы Батырбек тулр эскерде командир болдым дсйін Шайхаттыщ ез! саяси сауаты жагынан Нуркенищ касында жш есе алмайтын кершедік Елемес

бурьн: «Біздің ауылда Вышинский жолдастың БіріККен Улғтар Уйымында сейлеген созш дурыстап тусподрш бере алатын осы почта бастық, бала дейді Аанада ауданнан келген уәюлдің оз аузынан естдам. Пақыр тек жансыз-жаксыз жетім. Эйтпесе...»— деп басын шайкап қоятын. Қызы етісің дей ме, таңдайын қайта-қайта такылдата-тын. Былтырпл жиналыстан бері онысын сиреттк Жиналыстан келген куш гана: «Нуркен сойледк Қдтырыш сейледк Бірақ, тым кызылға урынды. Бастықтар жиналыс устпде ештеге демегенмен, артынан есебш табады гой. Ай, есіл сауат-ай.. встт, жок жерде кызбаланып, ез бағын езі байлайды-ау»,— деп коп кынжылған. Біраздан бері Елемес Нуркеншр аузына алған емес.

Ол ала кагаздың соңына экесшң кегі кеткендей тускен Нуркеннің озш элндей кылганда, он алтыға жеткенше ецкшш партада отырып, алғыншы класты тауыса алмай койған қауак бас Жаканды қай ауруына дәрі кысын...

Мектептеп кезі еште тускенде ол кунге кулқид келеді Ец арттагы партада бул отырады. Серейген аяқ-колы шамалы жерге сыймайды. Қозғалса болды, желім кенш, таспасы кетш турған шикылдақ парта сыңсып қоя береді Содан сескешш, тырш ете алмай, тым-тырс отырғаны Мугалімнің айтқын эцпмесшң Кебі кешпше қона бермейді Оншең бір шпкентай балаларды алдаркататыш огіріК эшпме сияктанады да турады. Бір куш облыс орталығында оқытушылық оку тауыскан будан бір жас улкен, буйра шаш туштақай қараның такпақтап айтыш бергеш кулығына жаккандай болды. Ертедше сабак сураганда, букш кластың аузын адкитыш Жакан кол котерш. Мугалім бас изедк

— «Емен мен шпкк»— дед) ол орнынан атыш турып, буйра шаш мугалімнің озше уксап, тамағын бір кенеп койып. Ерте, ерте, ертеде, ешк! куйырыгы келгеде тебее! кекке жеткен бір Бәйтерек пен жел турмай қалтырап-дършдеген оір жаман алгі бас Шілік боқты. Содан бір Купі Бәйтерек жаркктық аузы кышып: «Осы седң не турысың? Қдсыднан котыр ләк етсе де бугежектей қаласың. Ешш турғал туйе суйкенсе де мық, етпейтш езіміздей болмайсың ба»,— депИ Шпкке. Шпк те бір шеке тамыры бадырайған дәукес пәле екен. «Ондай мықтылығыңды жел турганда керерміз»,— депть Содан Каспий тепісінің ар жағынан, Қап тауының бер жағынан қудай керсетпесш, бір қара дауыл котериптз дейсң. Қай уақытта да мықты алдымен мықтыға жармасады гой. Ке-

jiinii де, кок Тирен турган Бэйтерект! альп урышты Ал онсыз да аягына жыгылып ийп-бугипп туратын ЕШж сол баягы бугежепне басып аман калышты. Артынан элги зэнталак сулап жаткан Бэйтерекйн басын тепюлеп: «Кимий мькты екеши кердц бе?»— дептк «К,удыкка кулн кулса, курбака ойнар басына» деген осы fo h.

Балалар ду-ду. Буйра шаш мугалм бунын бетоне тесие калган...

— Бул мысалды юм шыгарган?

— КИМ дейсц, кэриялардын бири шытар.

Енд1 мугалмнц ОЗи де кулг ж1бердк Балалар кырантопан. Тек К,осжан гана сазарып алган. Мектептер! ен озат окушы. Сонысын булдай ма, барлык балаларга басгык. Сабак устиде кулмейдк узтю кезтде ойнамайды. Директор агайга уксап туй1ед1 де журед1

Мугалм оҒан:

Кэне Косжан, сен айтшы, дед1

Бул мысалды жазган у.ты орыс акыны Иван Андреевич Крылов, дед1 К,осжан орнынан атып турып.

Кешн ктаптан суретш керш ед1— сакалмурт койманы болмаса, Крыловтын да тап онша уылжып турканы шамалы екен.

Кукйрэ болгыр балалардын аузын апса, шек-с1лелер1 ката калатындарына ыза боп, узЫске шытып келе жатканда кезекни:

— СеН1 директор шакырып жатыр,— дегеш.

Келсе, директордың алдында сабак бишейтш балдай имекшектеген б1реу отыр. Аузынан сеЗи Тусип, ыщырсып сейлейдк Капелмде бул оныц не айтшы отырганын да жвндеп тусшген жок. Эйтеузр езш 1здеп келг отырган адам екеши ангарды Буныц экеден б1р, пешеден ею айырылып, жеым калганын бытепнн жобалды. Бул напар окитын балалардың б1лмейзчнц, тусшбейтшш жасырып, сыр бермеуге тырысып багатын эдетше басып, директордың бар сурагына да ауыз ашпай бас изеп бакты К,оньрау элдекашан больш кетт1, булар эл1 отыр Бф уакытта директор: «Ендеше амал кайсы?»— дегендей колын жайды. Бейтаныс адам орнынан турды. Буны сопына ыестфш сыртка шыкты Мектептц отын коймасының колнкесчне байлаган атына келдк

Атына МиНрес'Тирп, ауыл орталыгынан б1р кош жерге узай бере

— Бала, окып бар1б1р прэпесф болмайтыныца квз'п жеткен шыгар? дед<

Даусы манаты директордың алдындай емес, ширак есткпедь Бул басын изедк КеЗі жетрегенде ше...

— Бул ауылда менен жакын ешюмц жок. Экец маркум тежз асып келген к!рме едк Менін экеммен кезета-мырлыгы бар-тын. Баятыда Текенц базарында танысыпты Суйек шатык болыйык деп мети езше екш бала еткен. Анар байтус бгз кырда жургенде кайтык бопты. Жер аяты кашык. Тусында келе алмадык. Биыл баскарма кырта кегшрмей, ойда калдырды. Енд! сепш кайтып жалтыз ТеНТіреТіп кояйын. ТусінеТіп шыгарсыц?

Бул басын изедк Туанбегендс ше...

— Кольма альш, колжанат ете.м Азамат кып шыгарам. Аман болса, келіп альш беріп, белек уй етем.

Бул арада бас изеуге уялды. ВираК ол энпмеж де йіц Теріс кермейтш сиякты.

Содан бері жылкы сорында. Жылы уй, дэмді дастарканныц басында. Одан артыкгы ареал журген Жакан, сіра, жок. Тек кейде Нуркендердц КісіМсіНін кетрейе карайтынына жыны келедк Нуркен — Нуркен той. Елемес айтпакшы, «окыган итке дауа бар ма!» Эліп андасанда астанадаты тугырларын ауыстырып экететш жалба тымак койшылардыр:

— Эй бала, Елемеспен келюкем, матан ат устап бер!— деп дцкшдейпндерш айтсаршы. Виреуflі біреуге джердетш койган дуние-ай. Азынатын ата айтырлардыц сзуржтерге, сзуріктерд!р аркасы жауыр кыршаркыларта, аркасы жауыр кыршанкылардыц кунан-денендерте, кунан-д0нендердц онтайына келген тай-кулындарга шелгендеп азу ала жупретшщерш бурын терт аякты жылкыдан Керіп, зыгырданы кайнаушы едр енд! соны адамдардан да ангара бастады. Тузде біреуflір езше экрендетелЙн Коріп келген эке узине келт эйелше эшпердейдр эйел! балаларына этрердейдр ал юшкентап балалардыц еаі ойыншыгы мен козы-лякка колын шошандатыш, зек:рт жатканы. Эйтеуflр, ершен біріМеН-бірінык салыстырыш, бой таластырыш баккан оір дуние.

Сол дуниеде эзфге ешюмге экфендемейтш тек осы Жаканнын ОЗі гана сиякты. Оныц да кейде «кайтка» кенбейтш желжуык макулыктарды шара кез шабдар ангырмен куып жетт, баска-кезге карамай тепеп-тепеп алатыны бар.

Ондайын бірде Елемес Керіп калды. Жымышп тур екен, касына келдк

— Бала, кайарынды сонша Теріп кайтесзр. Терт аяктыда есесі кеткен ею аякты жок. Ею аяктыларга есенд!

жлбермесец болар Жа, оы койшы, деп. корни колхоз дын жылкы жокалган хабарын айтып кетп

Жакан бас жылкышынын мига кфетждей бфденеш бастап келе жатым, анпме аяры и сука тастап, аяктамай бурьш экететж адетип кейшп кезде байкап жур

Бфак, кейбір солн алт-ал кайталап кояды Сондай кеп кайталанатын созжщ оірі «Есил сауат-ай!» Дукен ус гап туркан бфеу-мфеу борьштанып калса да, колында билд бар біреу-Міреу кызметжен тусж калса да, колы нан кеп ештеге келе коймайгылы кудайка да, адамка да аян, бфак хат танитын кейбф можантопайка билж тисе де, Елеместж аузынан пыкар «жэрэк маллась» элп

Оны айтканда жылмикан жузжж жылгыфы суртжж, ыки кулмдеп туркан козжщ ушкыны кашып, ортадан жокары бойы бар кекфект kick капелниде, бф тутам боп оурісіп кеткендей кержетж букам. Солай сэл-пэл отырды да, кенет жадырап:

— Жэ, оны койшы,— деп суып калкан пай аякын ТорҒырга устага берер-дк

ВіраК, аккуба жузждеп уйренилкт! уыг кепке дейж кайта тфлэ коймайтын.

Сокам караканда Елеместж «еал сауат-ай» деп кайрауы тегдн емес тэркэдк Есэл сауатты кайтетжж Елемес Өзі белэм. Ал бунын укканы ол жок жерде, элп бф ак пыгыра кит, Тембіжекке мшщ, келбецдеп журсем ау дейтж дэмеа эншейж мэпнш княлы екен.

Сол ойына тусуыак мун, манадан бері сулу кыздын кейлеш-гей кызылды-жасыл шубартып жаткан тежрек безер Эшелдн бетіндей бедрейп сала береди Элинде капа сакым шалып бэйтеректей сорайып-сорайып туркан кеп карайкан жер тжтеген итсигектер болып пыкты.

Жан-жакына кез токтатып енді карады Тенбжккпен кеп узамай кошгасады екен.

Зорьжкан керуендей бф-бф мен куйрык тпгесш сулай жытылан кара шокылардыж етегжде тарыдай пашырап колхоз орталыкы кержеди Тенбіжекпен сол арада кош айтысады. Сосын баскарманын такымынан тускен атка МНшп, айдаладакы жалыыз уй жылкышы ауыжа кайтады.

— Е, бала, келп калдын ба?— дейді Кексур Елемес бір жымып койш.

Сосын сол баякы..

Элп оір ак пыгыра кижш, ак куйрык папирос тарткан сылжым Жакан лезде кайып боп, кез алдына кем

танау, шара кез шабдар айгырдың устиде жапатаны жапырайып далдан-далбан шауып бара жаткан жалак ауыз Жакан елестеді

— Е, бала, келг калдың ба?

Элекей-кулекей алғы канат уйдің терше Шайхат пай сораптап отыр. Ту сыртында уйелмельсуйелмелі терт ул екі кыз Қызыл курен патефона уймелей қапты.

Шыр кебелек айналып жатқан куйтабак кыз-кыз эндетеді «Жастарым, жайна-ау, булбулдай сайра-ау, адымда алга-ау...» Куй табактын аргы беті «Паровоз арқыра, жарқыра, зуылда, карышта...»

Жаканның талай тындаған эш. Бул ауылда бірінің боп патефон сатып алған осы уй. Шайхат ауданнан ала қоржынта салып әкелген олжасын алдымен ауыл балаларына керсеткен. Жынып ап эн тындаттырған. Онда Жакан окуда-тын. Балалардың артына мойны сораып ол да турған. Ересектер де ершбей-жалықпай уйді қоршап алған.

Шайхат жылғырақ темір кулакты пленте бурайды да, баланың жудырығындай текірдің астындағы инеш шыр кебелек айналып жатқан жылғыр кара деңгелектің шетше апарып типзе қояды. Боктампаз қауыншы Қалдың даусындай бір жарқыншақ дауыс эндетт қоя береді. Балалар мынау энш шал қайда тығылып отыр екен деп, жата қалып сығалыды, ештеңе кершбейді.

Шайхат муртынын он жак ушын ширатып қус жастыққа қисайып жатыр. Жакан эр жерде керш жур. Баскарма бірденеге қатты риза боп, рахаттанғанда муртының он жак қиятын ширатады. Ал бір нәрсеге ренжіп, қатты қапаланғанда сол жак қиятын ширататынды. Қазір де кезш манаурай жумыш энге елтіп қалыпты.

Айналырған екі куй табак, біреуі еркек дауыс та, екіншісі әйел дауыс. Баскарманын үлкен баласы буларға солай деп тусқидірген. Әйел дауысты куй табактын бір беті — «Ақ тамақ», екіншісі — «Айгелек».

Әйел дауысты куй табакты ойнатқанда уй сыртында турған еркектер бір гу ете қалғанды.

— Па, црқш!

— Мына біреу сенң қатынын қусаған жулқынған неме екен!

— Пэтшу, ол найсапқа барқылдап бала қарғаған болмаса, эншшк қайда?

Айналдырган екі куй табакты кырык кайгара ойнатса да, кумарларынан пыкпайды. Ол екеушүз терт энш буки ауыл жатка бшедй Аксакалдар жаты: «Осы найсап дзретке шыга ма екен, сйра?»— деп калжыцдайтын етжня Есбайдыц езі баскарманыц уш жактан желге шест жетт жаткан энге елшц, езуше бір-екі шегеш кыстырып ап: «Айгелжк-ау, айгелжк, айдыц жузі денгелжк»,— деп балгасын тьк-тьк урып коятын. Оны есігенде казан-аяк жакта шуйке созып отьрган ецгезердей сары КеМпйр бойы кобдынан зорга асып, балга тькылдатып отьрган жудьрыктай кара шалга ажырая бір карайтын.

— Кел, кел! Шайга отьр,— деді Шайхат кымсынып босагада турып калган Жаканга.

Жакан дастаркан шетше Тве буге беріп, тер жакка кез тастап еді К,ак терде біуаі ТурFan Шайхат мына дастаркан басындагы Шайхаттан гері касындагы журналдын сыртынан кыып ап, шыныга салып, шп койган суретке кебірек уксайды екен. Екеушде де кыр мурын, екеушде де кою кара мурт. Екеушде де кыытган кою кас. Екеушде де кыгынта туймеленген китель. ЕКеуі де дэл журектц денгешде он колдарын епіріНе кыстырып апты.

Ал мына дастаркан басындагы Шайхат суреттеп Шайхаттай жып-жинакы сызылып турган жок, ехі жагасы ехі жакта, ак тер, кек тер, быршып отьр. Сзнді кою кара мурты да уйпалактанып калыпты. Октын-октын суртшц, октын-октын Кехіріп кояды. Патефон тыцдап отьрган терт кара балж мен ехі кара шунак кыз ауьж-ауьж экесшц тізесше асылып, дастаркан устшен кэмпит жымкырып кетедй К,айкы ерш караша келшпек кабагын шыгынады.

— Клим, саган не болган?

— Лазарь, уят кайда?

— Серго, Тісінаі ауьртасыц!

— Максим, саган кашангы айтам!

Ал, селгендеген ехі кара шунак кыз — Кулзш пен Розага ехесі мандайларынан сипап, кэмпитті езі устатты.

Шайдан сон Шайхат сыртка шыгып Тенбшкекті керді О жак, бу жагына шыгып карап:

— Бушп, осында бол Кешке кино болады. Ерген таццертен сейлжсерміз,— дедж

Жакан ан-тан- Тусшбеген нзрсесш сол бойда кайталап сурап алу дегешц бшмейтш жазган басы кенсесше

карай алшавдай басып бара жаткан баскарманын артынан ацырайып карап тур. Кдрамаганда кайтсн. Жакан уиш анау Шай\аттыц тула бойы толы жумбак-

— К,ъзык Кісі!— дейді ол

— К,ъзык кісі!— дейді журт.

Журт айтканда, баланыц кылытына муарк-егендей жымсиып отырып айтады

Ал бул айтканда, шынымен аузы ашылып калды. ОйТеуір, журт — бір тарап та, бул — бір тарап.

Журт болганда да буныц бшетш журты — Кексур Елемес пен әйелі

Туйенп ауылга бала куттыктап барган Торгын айтып келдк Шайхат кара ангардыц аягын богеп тоган салдырмак кершедь

Елемес мырс етк

— К,ъзык екен!

Ар жагын айткан жок. Май керген мысык кушап узак жымиып отырды. Колхоз орталыгына комсомол жиналысына барган Жамал айтып келдк Шайхат ит байласа турынсыз Берий ойга тары екшзбек кершедь

Оны естпенде Кексур Елемес пайына папалып кала жаздады. Бірде Елемес колхоз орталыгына барып, 63і култ келдк Элп Шайхат аудан орталыгында жумыс таба алмай журген бір корей шалын хеуіріп экелтгі. Оган кешеге тал екюзш, кузегарш койышты. Эаресе аузым жеткен жердеп кылтанактыц бері мені деп масайрап калган козы-лактыц жагдайы тым кийндап кетсе керек. Егулі талдарга жолады-ак, элп шал ит куалгандай гып, куып журт сабайтын кершедь. Ондайда шабаландап сыртка жупрш шытатын малжанды катындардын да аузына кым куйылыпты. вйткеш колаягы сыкырлаган тарамыс шал олардын ондай-ондай бопсасына кулак аса коятындай кай бір кайнагалары, не жезделері бопты!

Әйтеуір Елемес айтканда, Шайхаттыц кай ісі де баланыц ойыны, баксының жыны боп шыга келедьк. Ал Жакан осы бір келюп шшщ тула бойынан элп Елемес мшей беретін квп кемшийтц біреуін таба алмай дал болды.

«Бала, ойлан, ойлан... емірде сен Тусіне коймайтын талы нәрсе бар»— дегендей Шайхат кенсесшц шарбагынан айнала беріп, буган бір бурыйып карады.

Ертенге депш не істерііі бшмей ацтарылып турган Жаканга сау болгыр баскарманын әйелж

— Жылжышы бая, самауырга салатын аҒайу жарып бермес пе екенсиз?— дегез.

Ол дегенсиз соз боп па! Эп-сэтте-ак, кекесше керктірдь Сорлаткднда баскарманыц эйелі оған айтар баска тапсырма таба алмады.

Жакан ауыл орталыянын ойкышойкы жалгыз кошесіне тусш ап жайбаракат кыдырыш келе жаткан-ды. Кемет кезше ауылдыц желкесждеН шошак тобенсиз басында шодкыш турган машина ІЛКІ.

Манадан оергі улкен Кісі боп, талгандап келе жатканы есінен шыгып кетк Салып урып касына жетш барды.

Есп дуние-ай... Баягыда Ринаят манына жуып кетсед, шекеднен «шертпекш» шертт, басышмен кайгы кылатын едж Солай карай беттегенсіді кердыак, калгасын толгырып салып ап журетш туненсиз тастай кумалагымен кездеп турыш не тап мильгыцдан, не тап май куйрыгыцдан тыз етшзер едь Жамбасынды сипалап беЗіп бересиз. Кдрк-карк кулл Ринаят калды. Бармаган жерд баспаган тауы жок неме казакшанды быллай ысырыш койыш, орыкша, татарша, езбекше, украинша жеті атацнан бермен карай марапаттап бергенде букш ауыл іпТеріН басыш, шек-смелері катар едь

Еши, Mine, суйтш кызгыштай қорыган машинасы караусыз капты. Балалар мектепке бара жатыш, мектептен келе жатыш, бормен, шегемен, башмен атакты шшлердц атынан бастап адамнын жеті МунесіНе депш бшетш сездерш тугел жазыш, сауат салыстырыш багышты. Ағаш корабы мен кабинаныц сырты шимай-шатпактан коршбейдь

«Эй, Ринаят!— деп ойлады шшен.— Колжоздыц кыпкызыл каражатын тэрж кып кеткен сен де одбассыз-ау...»

Ринаят ©з-езшен нышын комдап коразданыш журетш шойкара-тугын. Бет-аузынан безеу мен кара май кетпейдж Соііп журш гармонвшы. Сейтш журт суретш. Кейде анадайдан бакырыш-шакырыш бездіре куады да, кейде колын булгап, касына шакырыш ап, калгасындагы «Белмордыц» мыж-мыж корабына танауыцды тадкытыш, кулагынды калкитыш, катырыш салып бере кояды. Алакандай кагаз керсе иретшген жыланды, шауыш бара жаткан атгы, туыш будактаган пароходты, шаштары дудыраган тырдай жалнаш, жартылай жалдаш эйелдерді шимайлай жонеледк. Кейде бір молдіреген эдемб кыздыц суретш салды да, ©зі соған гашык боп калгандай КОЗІН ала алмай телмірш отырганы.

Кенсенц желжесидеп карагай дзретхананын кабыр гасы толы мурны ^орайган, tiu аксиган, мурты тшрей ген Гитлер, Трумэн, Чан Кай Ши, Ли Сын Ман

Соньсын керш бфеулер «Бул Ринаяттын колын келмейтш нзрсе жок». деп танкалады, екшплер "Эй ол накуркысты койшы!" деп колдарын алгей/л

Эиресе, машина дегенде гайтаны бар Ауданнан келе жатып, ауылга бе(алгы шакырым калганда ак бажыл датып дыбыс беред! Оны ести сала улкен Кипи жупрш ьртка шыгады Ринаят еол куйгыткан куй! осы шошак тебенц басына бир ак токтайды Шайхатты уйшш касына емес, осы жерге тусфедк Бртенше машинага от алдырар да алдын бурап зуре боп жатпайды, ойга карай жылыгы та женеледк Ауданга барып кайткандар айтады - бул тонфекте Ринаяттан аскан шофер жок квршед! Ринаят бэрш тырп етк!збей. басып озыт жел жактарынан шакка комш кетед! дейд! Аналар жудырыктарын туйш кала беред! дейдк

Сейткен Ринаят Кимнен кышушы едк Шайхаттын 031 абайлап свйлесед! Кияндагы ауданда колхозга баскар ма табу онай да, мацдайларына типзш журген бф-бф машинага шофер табу кийн

Кен карап журген экспедициядагы Ринаятты Шайхат жалынып-жалпайып альш калып едк бф жыл (стемей тайып турды Колы сэл бос аса, гармоньын альш, шошак тобенц басында турган машинасынын баекышына отыр ып ап, бфесе орыкша. бфесе татарша, бфесе езбекше неше турл! ойнакы саздарды куйкылыгытш жене;ед! Ондайда бет'шдеп куж-куж безеудц оорі жазылып, жыл тырап шыга келедк Бф уакы!тта кара жерд! теут-теул жФерт, ьги тарак тимей дудырап журетш майлакы шашты желтп-желт кап, орнынан атып турады

Сондай бир жолы!

Бул ауылдын тансыкы жок, ШМ пысты, леп, колды бф СЛетт! де, кетш калышты

Муртынын сол жак ушын ширатып Шайхат калышты Шошак тебенц басында ангал-сангал боп машина калышты

Жаканныц не ойлап турганын тусшш мун шаккандай. тутш шыгатын темф тут!кт! жел урлеп, зарлай жоп елгенк

Жакан иесш калган машинага аляканын типзе борт едк эдене гур еге тустк Селж етц, колын Кері гартып аля койды Кун батып бара жатканын сонда байкады Клубтын тзпелгек уйшц алдындагы юшкене мотор дау

сы жер айыра таркылдап тур. Балалар анда-санда бір соҒаТbиН киномеханиктц темір жэпжтерш таласа-тармаса тасысып жур.

Ертең,не Шайхат Жаканды кенсеге ертш экетть Кек мауыг жапкан жалпак, столдыц ар жагына жайгасып алган сон, ол ехеуі бупн бір уйден ермегендей, бірin-бірі жаца керш отыргандай, тостагандай кезж тш-тж кадап, бастан-аяк тште шольш шыкты.

Қара жер как, айырылса, куми беруге пешл боп Жа кан отыр. Екеушде де ун жок.

— Хал калан?— де/и Шайхат алдебір уакыпта.

Суык жузі сойлегенде курт жылып коя бердк

— Сон осы нспншшн бгпрдц?

— Беспшй...

Жаканныц ехі шекесше біреу ыстык таба экеп устап гургандай.

— Окасы жок,— деді Шайхат.

Сосын орнынан турды. Жазда да аягынан тастамайтын сыптима былгары етнэн сықырлатып эрльберлі журд. Қасына келдк Ундемей турды. Иыгына колын салды.

— Окуга жіберсех, калы кересц?

Бір сэт алыстап кеткен элі ею ыстык таба канта жақындагандай. Ехі кулагы ертент барады. Тамапя ган калды. Омырауынан шып етш шыга келген торт-бес тамшынын без хейлехтц шшде томен карай жарыса зулай женелгеш. Ехі колын Дзеслнц арасына тыгып, бурке густк

Шайхат ез сауалына езі жауап берді.

— Мехтепте окуга жасын асып кетк Ал, езшдей Жшпттермен бірге окысан уялатындай ештеге жок. ЖкД деген атты эскердц кылышындай жаланып туруга тштк Жасык болмау керек.

Жаканныц устшдеп хейлеп безден емес, балжыга кызарган ыстык темірден тнлгендей туда бойын тугел хуііліріп барады.

— Мен сенц орнында болсам, техниканыц кулагында ойнап, Еджт— Донда ма, Такия — Ташта ма журер едш. Оган жасымыз асып кетк Енді сол ез колымыздан келмейтш шаруаны жастардын тындырғанын жаксы кореміз.

Оцаша кенседе екеуден-екеу отырса да, Шайхат шаршы топтын алдында мшбеде тургандай он колын сермеп-сермеп койды. Сосын кайтадан орнына барды. Даусы жацагыдай емес, бэсендейш дедк

Столды ехі жудырыгымен ныгарлай жаншып: